

UDK:1.301(09):008

Venera ERJANOVA,
Qoraqalpoq davlat universiteti katta o'qituvchisi
E-mail: maftuna@mail.ru

PhD, dotsent Z. Turumbetova taqrizi asosida

KELAJAKNI TARBIIYALASH, TALABALAR VA QADRIYATLAR

Annotatsiya

Maqolada zamonaviy ta'lim tizimi sharoitida kelajak avlodni tarbiyalash masalasi, ayniqsa, talabalarning qadriyatlarga munosabati va ularni shakllantirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tarbiyaviy jarayonlarda milliy, umuminsoniy va zamonaviy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlashning didaktik va pedagogik yondashuvlari ochib berilgan. Talabalar ongida axloqiy, estetik, ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni singdirish vositalari, ta'lim muassasalari oldida turgan tarbiyaviy vazifalar, hamda bu boradagi zamonaviy muammolar tahlil qilingan. Mazkur maqola, pedagogik faoliyatda qadriyatlar asosida yo'naltirilgan tarbiya tizimini takomillashtirish yo'llarini aniqlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: tarbiya, qadriyatlar, talaba, milliy ong, ma'naviyat, zamonaviy ta'lim, shaxsiy kamolot, pedagogik yondashuvlar.

ВОСПИТАНИЕ БУДУЩЕГО, СТУДЕНТЫ И ЦЕННОСТИ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы воспитания будущего поколения в условиях современной системы образования, особенно отношение студентов к ценностям и механизмы их формирования. Раскрываются дидактические и педагогические подходы к обеспечению гармонии национальных, общечеловеческих и современных ценностей в воспитательном процессе. Проанализированы средства внедрения моральных, эстетических, социальных и культурных ценностей в сознание студентов, воспитательные задачи, стоящие перед образовательными учреждениями, а также современные проблемы в этой области. Данная статья направлена на выявление путей совершенствования системы воспитания, ориентированной на ценности, в педагогической деятельности.

Ключевые слова: воспитание, ценности, студент, национальное сознание, духовность, современное образование, личностное развитие, педагогические подходы.

SHAPING THE FUTURE, STUDENTS AND VALUES

Annotation

This article examines the issue of educating future generations in the context of the modern educational system, with a particular focus on students' attitudes toward values and the mechanisms for shaping them. It explores didactic and pedagogical approaches to ensuring the harmony of national, universal, and contemporary values in the educational process. The means of instilling moral, aesthetic, social, and cultural values in students' consciousness are analyzed, along with the educational responsibilities of academic institutions and current challenges in this area. The article aims to identify ways to improve a value-oriented education system within pedagogical practice.

Key words: education, values, student, national identity, spirituality, modern education, personal development, pedagogical approaches.

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri - bu shaxsni tarbiyalash, xususan, ijtimoiy mas'uliyatli, ma'naviy barkamol va qadriyatlarga sodiq bo'lgan yosh avlodni shakllantirishdir. Ayniqsa, talabalar orasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'un holda shakllantirish zarurati kun sayin ortib bormoqda. Chunki talaba - bu kelajak jamiyatining yetakchi kuchi, uning bugungi tarbiyasi esa ertangi davlat taqdiridir.

Ta'lim muassasalari faqat bilim beruvchi emas, balki tarbiya beruvchi maskan sifatida ham faoliyat yuritishi lozim. Shu jihatdan, har bir o'qituvchining tarbiyaviy pozitsiyasi, qadriyatlarga bo'lgan shaxsiy munosabati, pedagogik yondashuvi bevosita yoshlarning ma'naviy dunyosiga ta'sir etadi. Maqolada aynan shu masalalarning nazariy va amaliy jihatlarini yoritiladi.

Adabiyotlar sharhi. Samadovanning fikricha, milliy g'oya va ma'naviyat inson shaxsining barkamol shakllanishida asosiy omil sifatida maydonga chiqadi. Uning "Milliy g'oya, ma'naviyatning pedagogik asoslari" nomli qo'llanmasida kelajak avlodni tarbiyalashda milliy qadriyatlarga tayangan

holda ongli, axloqan pok, ma'suliyatli yoshlarni shakllantirish tamoyillari chuqur tahlil etilgan. Muallif ta'lim-tarbiya jarayonida milliy ongni singdirish vositasi sifatida til, madaniyat va tarixiy merosga e'tiborni alohida urg'ulaydi [1].

Qarshiboyeva va Po'latovning fikricha, ta'lim tizimi faqat bilim beruvchi emas, balki ijtimoiy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi tizim bo'lishi lozim. Ular o'z maqolalarida milliy qadriyatlarning o'quv jarayonidagi psixopedagogik funksiyasini o'rganib, talabalarda ongli dunyoqarash, vatanparvarlik va ijtimoiy faollikni shakllantirishdagi ahamiyatini asoslab bergan. Ularning tadqiqotlari qadriyatlarni zamonaviy o'quv metodikalari bilan uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi [2].

Qurbonovanning tadqiqotida qadriyatlar tarixiy-ma'naviy kontekstda yoritiladi. Jumladan, u Mahmud az-Zamaxshariyning "Atvoq uz-zahab" asari misolida talabalarning axloqiy tarbiyasini chuqurlashtirishga oid metodik yondashuvlarni ishlab chiqqan. Qurbonovanning fikricha, qadimiy allomalar merosidan foydalanish zamonaviy talaba ongida qadriyatlar poydevorini mustahkamlashga

xizmat qiladi. Bu yondashuv qadriyatlar uzluksizligini ta'minlash tamoyiliga asoslanadi [3].

Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil.

Qadriyatlar - bu shaxs, jamiyat va madaniyat tomonidan muhim deb topilgan, ma'naviy-axloqiy ahamiyatga ega bo'lgan me'yorlar majmuasidir. Ular shaxsning dunyoqarashi, qaror qabul qilishi va ijtimoiy faoliyatining asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi. Talabalar uchun qadriyatlar, ayniqsa, mustaqillik, adolat, vatanparvarlik, bilimga intilish, o'zlikni anglash kabi mezonlar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy talaba - bu nafaqat bilim egasi, balki o'z xalqining madaniy merosini qadrlaydigan, umuminsoniy tamoyillar asosida yashaydigan, axloqan toza va ijtimoiy faollikka ega bo'lgan barkamol shaxsdir. Shunday talabaning shakllanishi esa bevosita ta'lim tizimidagi qadriyatlarga asoslangan tarbiyaviy strategiyalarga bog'liqdir.

Talabalarda qadriyatlarni shakllantirish bosqichma-bosqich, tizimli yondashuv asosida amalga oshiriladi. Dastlabki bosqich - bu ongli tanishuv bosqichi bo'lib, talaba ijtimoiy, milliy, diniy va axloqiy qadriyatlar bilan tanishadi. Ikkinchi bosqichda esa ularni qabul qilish, ongda mustahkamlash, o'z shaxsiy pozitsiyasiga aylantirish bosqichi keladi. Yakuniy bosqichda esa bu qadriyatlar hayotiy faoliyat mezoniga aylanadi.

Bu jarayonda o'qituvchining roli beqiyosdir. U nafaqat bilim beruvchi, balki ma'naviy yetakchi, hayotiy yo'l ko'rsatuvchi, qadriyatlarni amalda namuna qilib ko'rsatuvchi shaxs sifatida maydonga chiqadi.

Afsuski, hozirgi kunda internet, ommaviy madaniyat, virtual muhit va ma'naviy beqarorliklar fonida talabalar orasida qadriyatsizlik, befarqlik, individualizm kuchaymoqda. Ayniqsa, iste'molchilik madaniyati va yengil hayotga intilish tendensiyasi yoshlarning chuqur fikrlashi, tarixiy ong va milliy g'ururini zaiflashtirayotgan holatlar kuzatilmoqda.

Shunday sharoitda ta'lim muassasalari zamonaviy texnologiyalarni, interfaol usullarni, madaniy-merosga asoslangan ma'naviy-ma'rifiy dasturlarni qo'llab, talabalarni qadriyatlarga asoslangan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qilishi lozim.

Natijalar. Bugungi jamiyatda qadriyatlar tushunchasi avvalgidek mustahkam, qat'iy va bir xil talqin qilinadigan norma sifatida emas, balki dinamik, ijtimoiy-madaniy muhitga mos ravishda doimiy ravishda o'zgarib boruvchi tizim sifatida ko'rilmog'ida. Bu holat talabalarni tarbiyalash jarayoniga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, ijtimoiy-iqtisodiy noturg'unlik, turmush sharoitlaridagi farqlar, ommaviy axborot vositalarining ta'siri va global madaniyat oqimlari yoshlarning qadriyatlar tizimida ikkilanish, tanlov inqirozi va "relativistik dunyoqarash"ni yuzaga keltirmog'ida.

Bu jarayonda talaba shaxsi o'z qadriyatini anglash, o'z o'rni topish, individuallik va ijtimoiy mas'uliyat o'rnatidagi muvozanatni saqlashda muayyan ichki ziddiyatlarni boshdan kechiradi. Shunday murakkab fon sharoitida pedagogik yondashuv talabani qadriyatlar yo'liga yo'naltirish, unga tanlov erkinligi berilgan holda ma'naviy mezonlarni singdirishga qaratilishi lozim.

Zamonaviy yoshlar, xususan talaba yoshidagi avlodning dunyoqarashi va axloqiy pozitsiyasi asosan raqamli axborot vositalari orqali shakllanmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli platformalar nafaqat axborot manbai, balki qadriyatlar targ'ibotchisiga aylangan. Bu muhitda ijobiy qadriyatlar bilan bir qatorda individualizm, iste'molchilik, yengil muvaffaqiyatga erishish, virtual yutuqlarga intilish kabi zararli axloqiy yo'nalishlar ham tarqalmoqda.

Ammo bu salbiy oqimlar bilan bir qatorda raqamli muhitni tarbiyada samarali qo'llash imkoniyatlari ham mavjud. Masalan, onlayn darslar, vebinarlar, video-ma'ruzalar, madaniy-ma'rifiy kontentlar yordamida talabalarni ma'naviy jihatdan boyitish, milliy qadriyatlarni innovatsion

usullar orqali singdirish mumkin. Shu bois, ta'lim muassasalari va pedagoglar zamonaviy axborot texnologiyalarini tarbiyaviy maqsadlarda to'g'ri yo'naltirishi zarur.

Zamonaviy pedagogik konsepsiyalar talaba shaxsini umumiy yondashuvlar doirasida emas, balki individual psixologik va ijtimoiy xususiyatlariga ko'ra tarbiyalash zarurligini ta'kidlaydi. Har bir talaba o'zining shaxsiy qadriyatlar tizimini shakllantiruvchi ichki ijtimoiy-madaniy kapital, oilaviy tarbiya, shaxsiy tajriba va ijtimoiy muhitga ega. Shu bois, tarbiya jarayonida standart yondashuvlardan ko'ra, dialogga asoslangan, aks ettiruvchi, fikr erkinligini tan olgan va o'z-o'zini anglashni rag'batlantiruvchi metodlar samaraliroq hisoblanadi.

Talaba o'z qadriyatini chuqur anglagan taqdirdagina jamiyatda faol, barqaror, ijtimoiy mas'uliyatli shaxsqa aylana oladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, tarbiyaning asosiy vazifasi — tayyor shablonlar berish emas, balki talabaning o'z hayotiy qadriyatlarini mustaqil tanlashiga, ularni ongli ravishda anglashiga yordam berishdir.

Talabaning shaxsiy qadriyatlari shakllanishida bevosita ta'sir qiluvchi omillardan biri bu - pedagogik muhitdir. Mazkur muhit faqat darsxona devorlari bilan cheklanmay, balki butun ta'lim muassasasidagi ma'naviy-axloqiy kayfiyat, madaniy atmosfera, muloqot madaniyati va o'quv jarayonidagi didaktik yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Agar o'quv muhitida intizom, hurmat, mulohazali fikr yuritish, mas'uliyat, o'zaro madaniyat va kasbiy etika ustuvor bo'lsa - bu holat talabalar ongida ijobiy axloqiy mezonlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Aksincha, beparvolik, korrupsion munosabatlar, shaxsga nisbatan e'tiborsizlik, til va fikr erkinligining bo'g'ilishi kabi salbiy muhitda esa qadriyatlar yemirila boshlaydi.

Shu sababli, har bir oliy ta'lim muassasasi o'zini tarbiyaviy institut sifatida anglamog'i va o'z faoliyatini nafaqat ilmiy-bilimiy, balki qadriyatsizlikka qarshi immunitetni shakllantirish tamoyili asosida ham tashkil qilishi lozim.

O'qituvchi - bu nafaqat bilim beruvchi, balki har bir harakati, fikri, nutqi, munosabati orqali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatuvchi kuchli psixologik figura hisoblanadi. Ayniqsa, talaba yoshlar uchun o'qituvchi shaxsining jamoat oldidagi obro'si, axloqiy prinsiplari, hayotiy qarashlari namunaviy ahamiyat kasb etadi.

Shu bois, o'qituvchining so'zida baraka, harakatida uyg'unlik, yurish-turishida madaniyat, bilimida chuqurlik bo'lishi talab etiladi. Bunday xususiyatlar orqali o'qituvchi nafaqat dars beradi, balki talabani o'z-o'zini anglashga, o'z qadriyatlarini aniqlashga, jamiyatga foydali shaxs bo'lishga ilhomlantiradi.

Pedagogning ijtimoiy faolligi, adolatga munosabati, mas'uliyatlilik darajasi, Vatanga sadoqati - bevosita talabaning ichki qadriyatlariga ko'chadi. Shunday ekan, har bir o'qituvchi o'zining bevosita ta'sirini anglab, har bir harakatini tarbiyaviy mezon asosida qurmog'i lozim.

Talabalarni yuksak axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalashda faqat oliy ta'lim muassasalari emas, balki oilalar, ommaviy axborot vositalari, madaniyat muassasalari, jamoat tashkilotlari va mahallalar ham birdek javobgardir. Bu institutlar o'zaro hamkorlikda ishlagan taqdirdagina ijtimoiy ma'naviyat bir butun tizim sifatida faoliyat ko'rsatadi.

Masalan, ota-ona farzandiga adolat, halollik, to'g'rilikni o'rgatmasa, oliy ta'limdagi tarbiya faqat formal tusda qoladi. Yoki televideniya axloqiy me'yordan chetga chiqqan kontent namoyish qilinsa, o'qituvchining ko'p yillik mehnati yo'qqa chiqishi mumkin.

Shuning uchun zamonaviy pedagogika qadriyatlar tarbiyasini individual emas, balki tizimli, ko'p tomonlama, makro-ijtimoiy yondashuv asosida tashkil qilish zarurligini

uqtiradi. Har bir ijtimoiy institut tarbiya siyosatining subyekti sifatida faol harakat qilishi, o'z funksiyasini anglab, bir yo'nalishda ishlashi talab etiladi.

Kelajak avlodni tarbiyalashda asosiy ustunliklardan biri - bu ularda mustaqil fikrlash madaniyatini shakllantirishdir. Mustaqil fikrlash, bir qarashda, faqat intellektual jarayon bo'lib tuyulishi mumkin, ammo uning tag-zaminida shaxsiy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy mas'uliyat yotadi. Chunki inson aynan o'z qadriyatlariga tayangan holda hayotiy pozitsiya tanlaydi, muammolarga yondashadi, qaror qabul qiladi.

Talaba shaxsining mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish - bu uni doimiy ravishda savol berishga, tanqidiy tahlilga, ko'pvariantli yondashuvlarga ochiq bo'lishga o'rgatish demakdir. Bunday jarayonda o'quvchi faqat bilim oluvchi emas, balki faol mulohazachi, ijtimoiy-huquqiy pozitsiyaga ega shaxsga aylanadi. Bu esa faqat bilim emas, balki qadriyatli fikr egalari jamiyatini shakllantirishning eng barqaror yo'li hisoblanadi.

Zamonaviy dunyoda insonlar, xususan talabalar har kuni o'z hayotiga oid turli tanlovlar, muammolar va qarorlar bilan duch kelishadi. Bu qarorlar nafaqat ularning shaxsiy manfaatlariga, balki jamiyatdagi barqarorlik, ijtimoiy adolat va axloqiy tamoyillarga ham ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan, talaba shaxsini tarbiyalashda unga qaror qabul qilishda axloqiy mezonlarga tayanish madaniyatini singdirish muhimdir.

Axloqiy qaror - bu har doim ham qulay va tez yechim emas, balki mas'uliyat, halollik va ongli yondashuvni talab qiladigan yo'ldir. Talabani ushbu yondashuvga odatlantirish esa uni qadriyatlarga asoslangan yashashga o'rgatadi.

Masalan, akademik halollik, jamiyatdagi ijtimoiy muammolarga nisbatan befarqlikdan voz kechish, ekologik mas'uliyat kabi yo'nalishlar talabani axloqiy qaror qabul qilish madaniyatini namoyon etuvchi muhim mezonlardir.

Bugungi talaba - bu faqat darslarga qatnashuvchi passiv auditor emas, balki jamiyatdagi o'z o'rnini izlayotgan, axborotga boy, ko'p madaniyatli muhitda shakllanayotgan, jahon voqealaridan bexabar bo'lmagan, raqamli tafakkurga ega shaxsdir. U global hodisalarni baholay oladi, zamonaviy muammolarni tahlil qiladi va o'z pozitsiyasini bildirishga intiladi.

Bunday shaxsda qadriyatlar tizimi qat'iy bo'lmashligi mumkin - u hali shakllanmoqda. Lekin ta'lim muassasasining roli ham aynan shundadir: talabani global muammolarga nisbatan ijtimoiy orientatsiyasini belgilab berish, unga mas'uliyatli fuqarolik hissini uyg'otish, universal axloqiy prinsiplarni qadrlashga yo'naltirish. Bu esa tarbiyaning yanada yuksak bosqichga ko'tarilishi, shaxs va jamiyat uyg'unligining mustahkamlanishini ta'minlaydi.

Xulosa va munozara. Kelajak avlodni tarbiyalash - bu oddiy jarayon emas, balki chuqur strategik, ijtimoiy va ma'naviy mas'uliyat talab qiluvchi faoliyatdir. Ayniqsa, talabalarda barqaror axloqiy pozitsiya, milliy o'zlikni anglash, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, ma'naviy immunitetni shakllantirish orqali mustahkam jamiyat poydevori barpo etiladi. O'qituvchi bu yo'lda asosiy kalit figuradir. Shu boisdan, pedagogik ta'limda nafaqat kasbiy kompetensiya, balki qadriyatlarni singdirish va namuna bo'lish madaniyati ham markaziy o'rin tutishi zarur.

ADABIYOTLAR

1. Samadova, S. S. (2022). Milliy g'oya, ma'naviyatning pedagogik asoslari (o'quv qo'llanma). Buxoro: "Durdona" nashriyoti.uniwork.buxdu.uz+1Ренессанс Эду+1
2. Qarshiboyeva, D. B., & Po'latov, J. X. (2022). Milliy qadriyatlarning ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati. Pedagogik va psixologik muammolar, 2(3), 155–160.СамДУ+2ppmedu.jdpu.uz+2ScienceWeb+2
3. Qurbonova, Z. M. (2023). Talabalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi tizimini takomillashtirishda Mahmud az-Zamaxshariy ta'limotidan foydalanish ("Atvoq uz-zahab" asari misolida). Tafakkur ziyosi, 2, 98–105.Academia
4. Mamarajabov, S. (2021). Mutaxassislik fanlarini o'qitishda innovatsiyalar va xorijiy tajribalar. Arxiv ilmiy tadqiqotlar, 3(1), 45–50.staff.tiiame.uz
5. Mirqosimova, M. (2021). O'quvchilarni kitob o'qishga o'rgatish mexanizmlari. Yoshlar salohiyatini rivojlantirishda gumanitar fanlarning o'rnini (Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari), 4–6.Ренессанс Эду+2ScienceWeb+2Academia+2
6. Hofstede, G. (2001). Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.